

Kovácsi Antal.¹

(Folytatás és vége.)

Tanítók, papok, tanárok anyagi helyzete. Kovácsi életének utolsó tizedében behatóan és nagy gyakorlati érzékkel foglalkozott a *tanítók, papok, tanárok anyagi helyzetének* kérdésével. Mindannyiszor felemelte szavát érdekükben. Megszégyenítőnek és lehetetlennek mondja, hogy „a tanítók a hivatali hierarchia létrájának még a szolgálkénál is alsóbb fokára állittassanak“.² És csodálja s méltányolja türelmüket, hogy kérésük még nincs a törvényhozás előtt. A következő évi jelentés ismertetésénél örömmel látja, hogy a miniszter is szerény, de tisztességes megélhetést biztosító fizetést akar adni a tanítóknak. „Én részemről nemcsak azt tartom szükségesnek, hogy a kormány a felekezeteket kényszerítse, hogy tanítóknak akkora fizetést adjanak, mint az állam, hanem azt is, hogy az állam is emelje tanítói fizetését“.³ Szégyen tölti el a lelkét, mikor látja, hogy a néptanítók „mondhatni egyenrangúak a szegődményes szolgálkakkal“. A nyugdíjtörvény nem méltányos, nem igazságos. Az állam más tisztviselőinek nyugdíja az állam terhe. A tanítók, az államnak legmostohábban javadalmazott hasznos szolgálói, 40 évi szolgálat alatt magok és a fenntartó intézetek, önönmaguk teremtik meg nyugdíjaikat. Aztán a törvény hibás számításon alapszik s azért a tanító és fenntartó szükség nélkül terhelhetnek.

Ezért szükséges a törvény revíziója, melynél legyen irányelv: a tanítókat teljesen felmenteni a fizetés alól, a fenntartók kevesebb befizetését fenntartani, de csak addig, míg az ügy „egyptomi bujdosása“ alatt a tanítók jobb sorsa biztosítva van.

Ebben a kérdésben azonban kezdetben nem ez volt az álláspontja. Mikor a 70-es évek elején a tanítók nyugdíja első ízben kezdte a közvéleményt foglalkoztatni s az állam által létesítendő

¹ Megelőző közlemények a K. M. 1930. évf. 3–6. sz.-ban.

² Család és Iskola, 1889.

³ U. o. 1890.

egyetemes nyugdíjintézet gondolata felvetődött, már akkor foglalkozott a kérdéssel. Tamáskodott abban, vajjon hajlandó lesz-e az állam most, mikor a népnevelés még egészen az egyházak kezében van, s az állam és egyházak közötti viszony nincs rendezve, ilyen laza viszonyra nyugdíjintézetet alapítani? Másfelől elvileg sem volt barátja a kérdés állami rendezésének. Mert féltette a tanítók részéről jövő egyéni kezdeményezést és érdeklődést. Természetesebbnek találta, hogy az állam legyen csak felügyelő, patronus és segítész.

Ugyanez a nevelő gondolat vezette a papok és felekezeti tanárok nyugdíjáról való gondoskodásban is. Itt is az önmagunkon való segítés elvére épít és a kevéssel való megalégedést hirdeti.¹ 1888-ban felteszi a kérdést: miként biztosítsuk életünket? S azt feleli: Negyven évvel ezelőtt bajosan tudott volna rá felelni. Ma könnyen tud: Gazdálkodjunk s gyűjtsünk magunk magunknak biztosító tőkepénzt. És megmondja hogyan. Idézem szószerint, mert egyénisége megértéséhez nyújt kulcsot kezünkbe. „Magamat veszem például. 50 esztendeje, hogy pipás vagyok, még pedig u. n. elázott pipás. Most is ég szájamban egy 4 krajcáros szivar. Ha 50 évvel ezelőtt az a „becsületes“ gondolatom jött volna, hogy naponként egy szivarral kevesebbet füstöljek el, ma már 1000 fr.-tom volna belőle. E kis megtagadás nem ártott volna sem testemnek, sem lelkemnek, talán még egészségemre szolgált volna. Annyi bizonyos, hogy pipám bűdös füstjével kevesebbet alkalmatlankodtam volna másoknak. Mindenkinek van valami szenvedélye. Kevesebb bort inni, soványabban élni, kevesebb cicomával élni. Ez a siker útja. Két ellenvetést hoznak fel: egyik, hogy idő előtt elhalunk; másik, hogy nehéz a jó tanácsot megtartani. Amaz nem keresztényhez illő beszéd. Ez még emberhez sem illő. Esztelenség csapástól való félelmünkben kitérni „a józan okosság által előnkbe szabott útról“. Miért hirdetjük büszkén, hogy az ember a világ ura, ha önmagának sem tud ura lenni?“

Kovácsinak egyszerű, kevéssel megalégedő, az élet reális viszonyait elfogadó, boldog, harmóniát kereső és szerető lelke szólal meg e szavakban: A „gyakorlat embere“, akit Révész Bálintban már a berlini egyetem padjaiban felismert,² aki nem emel elméleti légvárat, nem ápol kielégíthetetlen reményeket. Ez a józan okosság vezette őt az előtte felvetődő elméleti és gyakorlati kérdések fej-

¹ Miként biztosítsuk életünket? Unitárius Közlöny, 1888.

² Unitárius Közlöny, 1891.

tegetésénél. Ez a tiszta gyakorlati látás biztosan vezeti nehéz kérdések elemzésénél is.

Ilyen volt pl. a papi fizetések ismételten tárgyalt kérdése, mely a 80-as években a *kepemegváltás* formájában élénk vita és megbeszélés tárgya volt. A kepemegváltást a hivek is, a belső emberek is sürgették. Kovácsi sajnálja, hogy a kérdés felvetődött,¹ mert az egyházi ügyek iránt való érdeklődés lanyhulását és a kötelezettségtől való szabadulás kísérletét látja benne. Hogy a nép vonakodva fizet, indokoltnak tartja. De szerencsétlennek azt a gondolatot, hogy az állam intézze azt, mert személyes kötelezettség s ezért a megváltás „az ekléziák joga és kötelessége“. De nem úgy, hogy egykét nemzedék után a többi teljesen mentve legyen. Az egyház ügyei iránt való érdeklődés csak akkor élénk és hathatós, ha a lelkekben elevenen él az ekléziákhoz való jog és kötelesség érzése. „Minél több kötelességet teljesítünk valamely ügy érdekében, annál inkább szívünkhöz forrik az az ügy... Gyermekeink sem lennének talán oly kedvesek nekünk, ha felnevelésük nem járna gonddal és küzdelemmel.“ Minden ezzel ellenkező megoldási módot „a vallásszabadság ellen elkövetett merényletnek“ tart.

Első pillantásra talán túlzásnak látszhatik e kijelentés. Közlebről vizsgálva, megtaláljuk magyarázatát. Kovácsi az 1848. évi 20. t.-cikket nevezetes vivmányának mondja, de rögtön megállapítja azt „a fonáságát“, amit az események rohamában sem alkotó, sem a nemzet nem vettek észre, hogy a törvény biztosítja az egyházak függetlenségét, de ugyanakkor az egyház szolgálait s ezzel magukat az egyházakat „az állam zsoldjába fogadja“, mikor rendeli, hogy az egyház szükségéit és szolgálait az állam fizesse. Így „általánosítja azt a szerencsétlen kapcsolatot, mely a róm. katolikus egyházat egészen, a protestáns egyházakat részben, az államhoz csatolta, mindkét félnek hátrányára s a vallás függetlensége eszméjének ellenére.“²

Amit 1871-ben kifejtett, ahoz hű maradtott élete végéig. Ha mai távlatból akarjuk megítélni nézetét, lehetetlen lényegben igazat nem adni neki. Országos áramlat volt ez akkor. Nagy volt az egyházak szüksége, nagy a szegénység. Minden anyagi erő forrása az állam. Nekünk, kicsi egyháznak, nehéz lett volna az általános áramlattal szembe szállni. Mert a szükségletek napról-napra növekedtek, a haladó kor is mindég több követelménnyel állott elé. Így

¹ Unitárius Közlöny, 1888, 134, 219. 1889, 27, 111.

² Mikó Lőrinc életrajza. Keresztény Magvető, 1871.

fejlődött ki az a gondolkodás, amely minden segítséget az államtól várt. S ahogy ez a gondolkodás tért foglalt, olyan arányban kezdtek a lelkek elhidegülni az egyháztól. Maga az egyház vezetősége is úszott az árral s nem vette észre, hogy lassan, de biztosan, vesztí el hatalmát a lelkek felett. Így történt, hogy az egyház hovatovább egy kövesedni kezdő, merev, élettelen szerv lett, amely egyéni lelki életet teremteni nem tud, csupán a külső keret összetartó kapcsait tartja kezében. Kovácsinak nem volt igaza abban, hogy az állam és egyházak közötti ama viszony szabályozásában a vallásszabadság elleni merényletet, a vallás függetlenségének veszélyeztetését látta. Talán nem is épen ezt akarta mondani. De abban feltétlenül igaza volt, mert pszichológiai sejtelve ösztönszerűen biztosan vezette, hogy saját ügyeinkkel való odaadó törekvés és lelkes fáradozás nélkül a lelkekben az egyház s ami sokkal veszesebb: a vallás iránti közöny lesz úrrá. Egyházunk háború előtti 30—40 évének története bizonyíték erre.

Sürgette a belső emberi nyugdíjintézet létesítését s 1888-ban bizonyos meglepéssel mutat rá, hogy még 14 évvel azelőtt nyugalomba ment papjaink s utódaik képük $\frac{1}{3}$ -ával nyomorogtak, most már szerény, de biztos nyugdíjat élvezhetnek anélkül, hogy az intézet érezhető terhet rótt volna valakire. Örvend azon, hogy az eklézsiáknak tőkájük van, de helytelennek tartja, hogy a tagok kölcsön veszik, mert a felhajtás ellenségeskedést szül. Ez a rendszer és kezelés mind az eklézsiákra, mind az egyesekre teher s nemcsak vagyoniilag hat zavarólag, hanem erkölcsileg is, „mert az, ami egykor, mint felvett kölcsön, jó segítség volt, most, mint állandó teher, folytonosan bántja“. A kölcsön-magtárak kezelése is veszedelmes volt: „a jó cél megrontása“, mert a hivek eladósodását segítette elő.¹ A Képviselő Tanács, hiveinknek és a belső embereknek sürgetésére, helyesen szabályozta a magtárak szervezését és kezelését, de az élet az elvi elgondolásoktól eltérően alakította ki a valóságot.²

A tanítók egyetemes nyugdíjintézetének állami létesítése a 70-es évek elején vetődött fel. Kételyei vannak a dolog iránt. A népoktatás csak a törvényben van az állam kezén, a valóságban a telekezetekében. Azért kételkedik, vajjon jó-e ezt az ügyet kizárólag az állam kezében összpontosítani, mert attól tart, hogy az

¹ Keresztény Magvető, 1876.

² Kepemegváltás. Unitárius Közlöny, 1888. 134., 219., 1889. 27., 111. l.

egyéni törekvést és buzgóságot lankasztani fogja s végül egészen elfojtani. Jobban szeretné hát, ha már nem vette kezébe a köznevelés ügyét, hogy az állam legyen csak felügyelő és patrónus és segítse azokat, akik a népiskolákat tartják, hogy tanítóikról gondoskodhassanak.¹

Mikor később a nyugdíjtörvény létesült, bátran megállapítja, hogy nemcsak hogy nem méltányos, hanem még igazságtalan is, mert a többi összes állami tisztviselők nyugdíja az állam terhe s a tanítóknak, mint az állam legmostoháiban javadalmazott hasznos szolgálóinak 40 évi szolgálat alatt maguknak és a fenntartó intézeteknek kell megteremteniök nyugdíjukat. A törvény hibás számításon alapszik. A fenntartók és tanítók szükség nélkül terhelhetnek. Ez idézte fel a revízió gondolatát. A teendő? A tanítókat teljesen felmenteni a fizetés alól, a fenntartói fizetéseket apasztani.

Kovácsit lelke mélyéig bántja a tanítói állás lebecsülése. Ebben hibás a közvélemény is, a kormány is. A kormány azért, mert a tanítókat az állami szolgálat létrájának legalsó fokára állítja, „mondhatni, egyenrangúaknak a szegődményes szolgálókkal“. A közvélemény azért, mert az után a hivatalos fokozás után indulva, a tanítót olyan félszeg helyzetű lénynek tekinti, aki középen van valahol a nép és a művelt osztály között, de egyikhez sem tartozik. Hozzá tehetne volna: hibásak ebben maguk a tanítók is, akik életükkel gyakrabban adtak okot e felfogás kialakítására, mint kellett volna. Helyesebben értékel a régi felekezeti felfogás, mely a pap és „az iskolamester“ hivatásbeli előkészületét azonosnak állítván meg s a tanítói állomást első lépésnek tartván a papságra, sokban hozzájárult ahoz, hogy a régi iskolamesteri állás nem ritkán közbecsülés tárgya volt s a népnevelés emelésére nem csekély befolyással volt. Így magyarázza ama „bámulatos jelenséget“, hogy habár Mikó Lőrinc édes atya képzettségénél fogva a papságra is igényt tarthatott, mégis mindvégig megmaradt bölöni iskolamesternek s „nem egy püspökünk volt, aki a néptanítói állomásról a püspökségig emelkedett“.

Nem szóltunk róla, mint tanárról, mint a kolozsvári jótékony Nőegylet titkáráról, mint az E. K. Tanács közigazgatásügyi előadójáról s végül, mint — emberről.

Élénken élnek lelkemben azok az emlékképek, melyek a serdülő kor derűs diákéveiben lelkembe vésődtek. Ma is előttem áll

¹ Keresztény Magvető, 1872.

az ő állandóan mosolygó, jóságos képe. A Kereszturról jött diák szorongó érzések között ment az első órákra. Mi a sorban a kozlozsváriak és a tordaiak után kerültünk. Hallottunk már egyet-mást a tanárokról. Róla is, hogy nála nem kell künn tanulni. Azt is tudtuk, hogy az első óra a kereszturiak megexaminálása lesz. Belép az osztályba s rám mutat botjával: Na, olvasd, fiam! Sallustius Bellum Jugurthinuma volt a pensum. A „drukk“ szoritja a torkomat, de az olvasás elég jól megy. Mosolygó arca, bátorító gesztusai lelket öntenek belém. Megtalálódik a verbum regens is, sőt kifejtjük a latin körmondatok értelmét is. A jég megtört. A félelem szorongó érzése örökre elmúlt.

Kovácsi a tanulótól nem kívánt sokat s amit átadott, azt a tanuló saját tevékenységével sajátította el. Napról-napra ritkuló tanítványai mesés dolgokat beszélhetnének el jóságáról,¹ mellyel a szegény tanulókat gyámolította. Soha senki sem fordult hozzá úgy, hogy ne segítette és gyámolította volna. Legjobban jellemzi őt e tekintetben az, hogy ő az egész kollégiumi ifjuságnak „Kovácsi bácsi“-ja volt.

Ez az egész lényét elárasztó jóság vezette őt a Nőegylet titkári állásába is. Ennek az állásnak ő nem a rubrikás adminisztrálással, hanem közvetlenségével, szerető szívével, embertársain mindig segíteni akaró jóságával adott fényt és melegséget. A diáki társadalom közvéleményének becéző értékelése elterjedt a város társadalmának szélesebb köreibe is. És ott is általános szeretet, tisztelet és nagyrabecsülés vette körül. Az emberekkel való érintkezése közvetlen volt, feszesség nélküli és soha senkivel szemben nem érezte magasabb társadalmi állását. Demokratikus életfelfogását a gyakorlati élet minden viszonyában nemcsak elvileg hirdette, hanem gyakorolta is. A magasabb körökbe méveltségét és szellemiségét viszi, az alsóbbakba jóindulatát s mindkettőbe azt az áldott kedves természetet, amely neki oly szerencsés, boldog sajátja volt.²

Hogy mi volt Kovácsinak, mint közigazgatási jegyzőnek, a jelentősége, azt legjobban láthatjuk a püspököknek az E. K. Tanács ülésében halálát bejelentő szavaiból. Miután a tagoknak boldog újévet kíván, így folytatja: „A legmélyebb sajnálatomra azonban,

¹ Unitárius Közlöny, 1892.

² Péterfi Dénes: Kovácsi Antal (1820 február 18—1892 január 6). Keresztény Magvető, 1893.

ezuttal nem üdvözölhetem azzal a vidámsággal, mely ez alkalomhoz illenék, mert nem látom közöttünk azt, ki ez asztalnál épen velem szemben szokott ülni s üdvözetemet az E. K. Tanács nevében nemcsak elfogadta, hanem azt mindannyiszor hasonló melegséggel viszonzta is. Kovácsi Antal tanár és egyházi közigazgatási jegyző afia e hó 6-án, mindnyájunk őszinte fájdmára s mondhatni, váratlanul elhunyt.

Nem tartom szükségesnek e helyen, de nem is tudnék méltó szavakat találni hozzá, hogy e halál által vallásközönségünket általában, legközelebről pedig E. K. Tanácsunkat ért veszteséget kifejezzem. Mélyen érezzük azt mindnyájan. Hiszen mindnyájan úgy ismertük az elhunytat, mint *egyházunknak egyik leghivatottabb s ügybuzgalomban példányszerű tagját. Évtizedek óta diszitette ő értelmi fényével, irodalmi nevével a főiskolánknál általa elfoglalt tanári széket*, tevékeny részt vett ő kezdettől fogva egyházi ügyeink intézésében s ami legközelebről az utóbbi 15 év alatt, püspökségem óta, általa viselt jegyzői tisztet illeti, *ez idő szerint valóban alig kipótolható*. E tanácsterem volt, mondhatni, az ő otthona, lakhelye, itt élt, gondolkodott és dolgozott szünetlenül, nem ismerve lankadást, csaknem az utolsó óráig. Hiszen csak legutolsó gyűlésünkbe nem jöhetett el, csak egy jegyzőkönyvét nem írhatta meg maga életében.¹

A fájdalom első pillanatában mondott e szavak jól érzékeltetik a nagy veszteséget és Kovácsi irodalmi érdemeit, melyekkel fényt vetített a főiskolára. Péterfi pedig szellemisségének adja kifejező rajzát, mikor azt mondja, hogy Kovácsi nem a törvényektől várja az üdvöt, hanem az emberek erkölcsi érzelmétől és felelősségétől s épen ezért „sok indítvány-özönt ver vissza“, sok „felesleges kezdemény-hullámot állít meg“. Mint előadó, könnyen bogozza ki a legkuszáltabb ügyet is. Rokon- és ellenszenv ki-kicsillannak néha szavaiból, de általában tárgyiaság vezérli.²

Szellemének egész életére kiáradó s minden működését meghatározó jellemvonása: a humanizmus abban az értelemben, amint a 18. sz. eszmeáramlatában kialakult, amint Herder pathetikus fogalmazásában kifejezést nyert. Nemcsak azt teszi ez, hogy a humanizmus és realizmus harcában az előbbinek rendíthetetlen hive, hanem azt is és főképp azt, hogy a 19. században mindjobban előre-

¹ E. K. Tanács jegyzőkönyve, 1892 január 11-én.

² Keresztény Magvető, 1893.

törő s a lelkeket lenyűgöző nemzeti eszme kizárólagossága soha az ő lelkén uralmat nem vett. Végig megmaradt ő a nemzeti gondolatnak amaz erdélyi megfogalmazása mellett, amely a három nemzet és négy vallás által adott tagoltságot nem átmeneti rossznak, hanem végleges adottságnak tekintette. Mikor az 1883. évi középiskolai törvényjavaslatot bírálja, ezért mondja a régi erdélyi törvényeket olyanoknak, melyeknek alapján helyesebb volna az iskolaügyet rendezni. 1873-ban nevelésügyi bizottságunk kifejezetten hangsúlyozza, hogy nem az erőszakos magyarosítástól várja nyelvünk terjedését és nem akarnak alkalmat adni indokolt visszataszásra, nemzetiségi jogosult visszahatásra. A magyar tanításvető elemi iskolák szaporodásának nem nemzetiségi szempontból örvend, hanem humánus szempontból, mert a haza minden polgárának módot kell nyújtani, hogy az államnyelv elsajátítása által boldogulhasson. És hangsúlyozva emeli ki még 1889-ben is, hogy nem botránkozik meg, hogy még mindig 5145 nem magyarjúkú iskola van az országban. Ezért mondja az 1879. évi törvényt, amely rendeli, hogy minden népiskolában taníttassék a magyar nyelv, „ép oly lehetetlen, mint felesleges“ törvénynek. A nem magyar tanítók részére rendezett tanfolyamokat „költséges kísérleteknek“ mondja, melyeknek semmi haszna, „mert csekély értékű tényező“, hogy ki milyen nyelven tanul, vagy imádkozik, vagy végzi dolgait. A túlzó nacionalista eszméáramlatot, ami a kiegyezés után mindjobban úrrá lett a lelkeken, sohasem helyeselte s az emberben nem a magyart, románt, vagy szásznt nézte, hanem az embert. A humánus gondolata vezet, mikor a felekezetieskedés ellen harcol, mert az embekeket elfogult, gyűlölködő csoportokba osztja.

Másik vonása jellemének az a nemes értelemben vett demokrázizmus, amely minden írásán s egész lényén előmlik. A világ s a társadalmi élet külső diszeire, az állás külső fényére és csillogására nem ad semmit. Nála lelki értékek esnek mérlegbe. Minduntalan korholja az esztelen fényüzést és a magyar társadalom arisztokrata gondolkodását, amely többre becsüli a tintáskörmöt az enyves és csirizes kezeknél.

Az egész magyar társadalom komoly figyelmét és megszivvelését érdemli az, amit a humánizmus és realizmus kérdésében mond. Óhajtja, hogy ez a harc soha be ne fejeződjék; de iskolázásunk múltjában hibának mondja közművelődési politikánk egyoldaluan humánus irányát, ami a lelkeket egy irányban vezette a tudás és hivatalnoki pályák felé. „Nemzeti jellemünk“ hozta ezt

magával. Mi mindig politikus és jogász nemzet voltunk. S a reáliskolák, „e fényüzési cikkek“ sürgetését is azért tartja hibának, mert ezek is eivonják a munkás kezeket a kereskedelemtől és ipartól. „Életnézetünkben arisztokraták vagyunk“. Ostoba és rövidlátó az életről és társadalmi osztályokról való felfogásunk. Kielégíthetetlen vágyakat és kívánságokat ébresztünk az ifjúságban, melyek ha nem valósulnak, csak meghasonlást szülnek a lelkekben. A tintáskörmöt tisztességesebb dolognak tartjuk az enyves, csirizes és festékes körömnél.¹

Ha igazak voltak ezek a keserű szavak ezelőtt több mint egy félszázaddal egy öntudatra ébredt nagy nemzeti élet munkára gyürközésének első lendületes éveiben, mennyivel igazabbak ma, egy nagy államjogi változás tizesztendőös keservei és fájdalmas élményei és tapasztalatai után. Kovácsit a szó valódi értelmében vett ez a nemes demokráizmus jellemzi nemcsak irodalmi és tudományos működésében, hanem magánéletében is. Nem helyesli a korszellem amaz irányát, amely palotaszerű iskolai épületeket és fényes berendezéseket kíván. Iskolánk „a szülői otthonhoz képest palota“ tanulóink legnagyobb részének s mégis mi magunk is támogatjuk ezt az irányt, mondja élete utolsó évében, mikor már bizonyos volt, hogy a régi iskola helyett újat kell építeni. Ne szoktassuk nagy igényekhez tanulóinkat, akik nagyobbára szegény emberek, „mindenik megannyi selfmade jelölt“.²

Kovácsi közéleti pályája két nagy tanulságot nyújt. Egyik az, hogy az erdélyi szellemiség, melyről az utolsó tíz év alatt annyi szó esett, nem üres szó, nem tartalom nélküli hang, hanem az erdélyi léleknek sajátos vonása, melyet Erdély néprajzi helyzete s történelmi sorsfordulatai alakítottak ki a maga sajátos formájára. Ez erdélyi szellemhez bünhődés nélkül nem lehetünk hűtelenek. A másik az, hogy amikor erdélyi magyar népünk kulturális és erkölcsi nevelését szolgáljuk, jó tanácsokért és útmutatásokért hozzáfordulhatunk és hálás lélekkel kell elismernünk, hogy mindig csak lelki gazdagodással távozzunk tőle.

Áldott legyen a Gondviselés, hogy adta nekünk intézetünknek ezt a jó és nemes lelket, ezt az emelkedett szellemet, melyből csupa fény, meleg és szeretet áradott azokra, akiket jó sorsuk közelébe vezetett.

Dr. Gál Kelemen.

¹ Reálizmus és humanizmus. Keresztény Magvető, 1872.

² Tanárbeiktató beszédje. Keresztény Magvető, 1891. 337—341. 1.

Eliot W. Károly.

Amerika nagy férfiaról, az unitáriusok büszkeségéről, a Harvard-egyetem újrateremtőjéről: Eliot Károlyról két kötetes nagy életrajz jelent meg Bostonban. Az új időszak életrajzai között egyik legkiválóbb mű. A *Christian Register* ismertetéséből átvesszük belőle a ránk nézve érdekes részleteket.

Éppen olyan életrajz, amelyet nagy emberekről várni lehet. Egy kivételes férfi hű portréja.

Eliotot 35 éves korában választották az akkor kis Harvard egyetem rektorává. Óriás feladatok vártak rá és ő egymagában megvalósította. Az ő érdeme, hogy az akkor közepszerű intézetből a mai hatalmas egyetem lett. A legnagyobb elismerésre méltó cselekedet. Vatóságos csoda, amit annak köszönhetett, hogy hatalmas elgondolásai mellett az egész egyetem ifjúságát keze alatt tartotta és belőlük rekrutálta az egyetem későbbi pátronusait. Egyben rendkívül nagylelkű, egyenes gondolkozású ember volt. 1869-től—1909-ig volt az egyetem rektora, vezérszellemé és mindene. 93 éves korában hunyt el s egész élete folyamán szünetlenül haladó, jellemében és fölfogásban erősödő volt. A korrallal haladó, mint a mi Brassaink.

Eliot olyan volt, mint némely gyümölcsfa, melynek legizletesebb termései a felső ágak hegyefelé találhatók.

Miután az egyetemről megvált, erejét és nagyszerű gondolatait az egész Egyesült-Államoknak termelte. Amerika „grandold man“ megtisztelő címét élvezte 93 éves koráig, 1927-ig. Nem is annyira az ember szerepelt a hatalmas országban, hanem a neve körül kialakult erkölcsi erő, mely magával vitte a magas értelmi, tisztult felfogás mellett, a jóírányú demokráciát és az erkölcsi integritást. Azok, akik az Amerikai Unitárius Társulat közgyűlésén hallották a 90-en tullező embert, a trombita harsonájának zengését érezték és megteltek tiszta optimizmussal az unitárius hit jövője iránt, amire alkalmasabb idő soha sem kínálkozott.

Nem is gondolkozhatott másképpen, akinek egész élete a vallás tiszta forrásvizéből táplálkozott. Ő mindig öntudatos hívő